

УДК 821.133

ЛЮДМИЛА МЕЛЬНИК,
кандидат педагогічних наук
(м. Вінниця)

Інтертекстуальність і переклад

У статті подано стислий огляд підходів до визначення поняття «інтертекстуальність». Узагальнено основні підходи до розуміння терміну «інтертекстуальності». Виявлено й обґрунтовано оптимальні перекладацькі рішення, які зумовлені специфікою художніх текстів. Встановлена специфіка взаємодії інтертекстуальності та перекладу. З урахуванням цього сформульовано принципи перекладу інтертекстуальних одиниць у художньому творі.

Ключові слова: *поняття, інтертекстуальність, цитата, переклад, текст-джерело.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Різноманітні аспекти інтертекстуальності художнього твору є предметом дослідження в значній кількості наукових праць, проте феномен інтертекстуальності у багатогранності його проявів потребує подальшого вивчення та систематизації, зокрема в перекладознавчому аспекті. В процесі перекладу художнього тексту навіть за умови досягнення найточнішого відтворення змісту оригіналу все ж відбувається певна видозміна тексту-перекладу в порівнянні з оригіналом, так як будь-який переклад є інтерпретацією оригіналу. Переклад є отим третім текстом, який постає унаслідок інтертекстуальної взаємодії. Відповідно до основних тез теорії інтертекстуальності, неможливо створити художній твір, не опираючись на попередній писемний досвід людства, згадування інших авторів та їхніх творів. Ледь не кожний художній твір сприймається на фоні й асоціативним шляхом із попереднім культурним досвідом. Автор, який є носієм цього культурного досвіду, створеного та накопиченого його попередниками, в свою чергу надихається ним і створює власний твір, пов'язаний із тим, що було створено до нього.

Аналіз досліджень і публікацій... Різним аспектам інтертекстуальності присвячували свої праці сучасні вітчизняні і зарубіжних учені: І. Арнольд, Р. Барт, М. Бахтін, Ж. Женетт, Ю. Крістева, Н. Кузьміна, Ю. Лотман, Н. Фатеева та ін. П. Тороп, Г. Денисова проаналізували інтертекстуальність у перекладі в

дослідженнях загальнотеоретичного плану. А. Гудманян, М. Гаспаров, А. Попович, У. Еко, Л. Венуті, С. Холтуїс, С. Басснетт, А. Лефевр, Е. Паунд, І. Левий, Ю. Найда провели окремі спостереження щодо відтворення інтертекстуальності в перекладі. Л. Грек, Ю. Чала, Я. Кривоніс, С. Швачко, Є. Овсянникова розглядали в своїй праці інтертекстуальність передовсім як перекладознавчу проблему.

Формулювання цілей статті... Метою статті є узагальнення основних підходів до розуміння терміну «інтертекстуальності» на даному етапі розвитку мовознавчої науки, виявлення й обґрунтування оптимальних перекладацьких рішень, які зумовлюються специфікою художніх текстів, встановлення специфіки взаємодії інтертекстуальності та перекладу.

Виклад основного матеріалу... Актуальність статті визначається тим, що взаємозв'язки між інтертекстуальністю та перекладом є наразі недостатньо вивченими. На наш погляд, інтертекстуальність є не стільки проблемою, скільки новим ресурсом для творчості перекладача, генератором нових смислів художнього тексту.

Інтертекстуальність як проблема універсальна випромінює низку різних рівнів вивченого тексту, підходів до нього, фольклорні мотиви тексту, взаємодію й взаємне проникнення різних тем, проблем, ідей, характерів, способів, типологічних сходжень, усвідомлених запозичень тощо. Інтертекстуальність пов'язана з інтерпретацією, історичною поетикою, з історико-літературним процесом.

Як стверджує Н. Пьєге-Гро, «жоден текст не може бути написаний незалежно від того, що було написано до нього; будь-який текст несе в собі сліди певної спадщини та пам'ять про традиції, кожен текст перебуває в оточенні чисельних творів, що йому передують» [11, с. 48].

У роботах різних дослідників відображені різні трактування поняття інтертекстуальності. Інтертекстуальність – термін, що вживається для позначення спектру міжтекстових відношень і постулює, що будь-який текст завжди є складником широкого культурного тексту; полягає у: *відтворенні* в літературному творі конкретних літературних явищ інших творів, більш ранніх, через цитування, алюзії, ремінісценції, пародіювання тощо; *явному наслідуванні* чужих стильових властивостей і норм (окремих письменників, літературних шкіл і напрямків) – тут мають місце всі різновиди стилізації.

Цей зв'язок може бути виражений через спільність сюжету композиції деяких рис характеру героїв або опису пейзажів. Відповідно до теорії поліфонічності Бахтіна немає і не може бути ізольованого висловлювання (при цьому під «висловлюванням» він розуміє будь-

який мовленнєвий твір). Жодне висловлення не є ні першим, ні останнім воно лише ланка в ланцюзі і не може бути досліджено за її межами [11]. Однак Бахтін вважає, що жодне висловлювання не може повторитися навіть якщо наводиться дослівна цитата, так як в ньому змінені прагматичні орієнтири суб'єкта місця та часу, тобто текст одночасно є і відтворюваним і чимось унікальним [3].

Поняття інтертекстуальності було вперше введено в 1967 році Ю. Кристеву для позначення загальної властивості текстів, що виражається у наявності між ними зв'язків, що дозволяють їм явно чи неявно посилатися один на одного. Ю. Кристева вказувала на те, що кожен текст є місцем перетину як мінімум двох кодів. У її роботах, а також у роботах її послідовників кожен текст розглядається як мозаїка цитат однак не просто як їх збірка або довільне нагромадження, а як взаємодія діалогів різних видів. Науковцю належить і схема інтертекстуальних відносин, які можуть будуватися за трьома принципами: 1. Повне заперечення (повна інверсія смислів); 2. Симетричне заперечення (логіка сенсу, проте суттєві відтінки зняті); 3. Часткове заперечення (заперечується частина тексту) [8].

Ролан Барт розуміє інтертекстуальність як довільне змішання голосів, нагромадження цитат і алюзій, прихованих чи явних. На його думку кожен текст є інтертекстом, це новий твір який складається зі старих цитат. «Я упиваюся цією владою словесних виразів коріння яких переплуталися абсолютно довільно так, що більш ранній текст як би виникає з більш пізнього.» [1]. На думку Барта ця довільність і непередбачуваність несе в собі відбиток такого ж непередбачуваного і рухомого життя. Проте багато хто з дослідників не поділяють точку зору школи Барта-Кристевої, які не визнають наявності вторинного і первинного текстів. Зокрема Л. Женні говорить про процес асиміляції і трансформації, який здійснюється провідним центральним текстом «центральный текст зберігає за собою лідерство сенсу» [6]. Тієї ж точки зору дотримується і М. Риффатерр. «Будь-яке інтертекстуальне зближення керується не лексичними збігами але структурним подібністю» [6]. О. Попович стверджує, що художній текст діє на двох осях: горизонтальній осі, яку він називає віссю оперативності (на ній за його словами розгортається сюжет, будується композиція тощо) і вертикальній осі, на якій відображається «природа змін» [7]. На цій вертикальній осі очевидно і відбивається вплив інтертексту.

Перекладознавчий ракурс інтертекстуальності є особливо актуальним, оскільки передбачає не лише вивчення прецедентності оригінального твору, але й ступеню та шляхів відтворення інтертекстуальної структури оригіналу в перекладі. Взаємодія автора

та перекладача має важливе місце, так як у більшості випадків мають відмінні культурологічні та соціолінгвістичні позиції.

Від належності до однієї з енциклопедій залежить спосіб перекладу інтертекстуальних одиниць. Л. Грек запропонувала класифікацію поділу інтертекстуальних одиниць за фактом їх належності до універсальної, національної чи індивідуальної енциклопедії [4, с.5]. Дослідниця зазначає, що інтертекстуальні одиниці, які належать до універсальної енциклопедії й входять до спільного інтертекстуального простору як читача оригіналу, так і читача перекладу, перекладати шляхом цитування канонічного перекладу, що функціонує в культурі-реципієнті або, якщо цитата належить до текстів національної літератури культури-реципієнта, – шляхом відтворення відповідника безпосередньо із цитованого джерела [5, с. 11]. Інтертекстуальні одиниці, що належать до національної й індивідуальної енциклопедій, доцільно перекладати шляхом точного відтворення лексичного матеріалу з коментарем, підбору функціонального аналога в культурі-реципієнті, експлікації змісту усічених інтертекстуальних одиниць [5, с. 12].

Під час перекладу інтертекстуальних одиниць важливу роль відіграє фактор володіння читачем перекладу фоновою інформацією під час розкодування інтертекстуальних вкраплень. Акцентуючи увагу на інтертекстуальності в перекладі, слід зазначити, що між читацькою й авторською знаходиться перекладацька інтертекстуальність, яка, у свою чергу, суттєво впливає на читацьку. Перекладач розширює інтертекстуальні можливості тексту завдяки приналежності принаймні щонайменше до двох культур і зважаючи на подвійну свідомість – одночасного реципієнта й автора». В процесі перекладу інтертекстуальних одиниць перекладач має максимально наблизитись до «ідеального читача», а його інтерпретації мають бути максимально відповідними авторському задуму. Ми вважаємо, що інтертекстуальність із позиції перекладача – це не лише глибинне розуміння тексту, а й встановлення багатовимірних зв'язків інтертексту з іншими текстами, з певною культурою, епохою або мовою.

Як зазначають сучасні українські науковці А. Кам'янець і Т. Некряч, важливим для концепції інтертекстуальності – особливо в перекладознавчому ракурсі – є поняття «прецедентність» текстів. Термін «прецедентний текст» трактується як «включення до фонду обов'язкових знань у даній національній культурі і в силу цього – загальновідомість, знайомість кожному носієві даної мови» [7, с.18]. Ф. Бацевич зазначає, «прецедентний текст – це текст, основними ознаками якого є особлива значущість для окремих особистостей і для

значної кількості осіб, а також багаторазове звернення до нього в дискурсі цих особистостей... Прецедентні тексти можна назвати хрестоматійними в тому сенсі, що всі мовці знають їх... Прецедентні тексти формуються з фольклорних шедеврів, Святого Письма, світової та національної класики» [2, с. 151–152]. Істотною ознакою прецедентного тексту є його семіотичність, тобто актуалізація його змісту натяком, відсиланням, ознакою, цитатою. Прецедентні тексти характеризують певну епоху і є важливим чинником культури етносу. Формування корпусу прецедентних текстів – одна з найважливіших дидактичних проблем, що постає перед укладачами шкільних і вузівських хрестоматій рідної та зарубіжної літератури [2, с. 152]. Іншим важливим поняттям, що перетинається з концепцією інтертекстуальності, є поняття «вертикальний контекст», яке запровадили російські мовознавці О. Ахманова та І. Гюббенет. «Вертикальний контекст – це історико-філологічний контекст літературного твору; інформація загальнокультурного плану, знання якої автор твору очікує від свого читача» тобто це культурно-історичні, соціальні, політичні факти, реалії конкретної країни та епохи, загальний історико-філологічний фон та літературно-суспільна стихія епохи, стилістичні традиції та культурні альянзи – вся та інформація, що об'єктивно закладена в літературному творі, однак перебуває поза межами його «горизонтального контексту». Головні категорії вертикального контексту – це літературні альянзи та цитати, основними джерелами яких в англійській літературі є твори В. Шекспіра, Біблія короля Якова, дитячі вірші, література Давньої Греції та Риму, а також класична міфологія та англійська класична література тобто іншими словами, прецедентні тексти англійської культури [7, с. 18].

У процесі перекладу художніх текстів надзвичайно важливою є роль перекладача. Перекладач має: сприйняти й інтерпретувати художній текст, пропустити його через себе та дешифрувати відповідно до контексту і коду своєї культури; встановити ті значення тексту, які могли бути закладеним у нього його автором; провести відповідний аналіз тексту; висловити засобами мови транслятора багатство смислів художнього твору, відтворивши смислову напругу між «своїм» і «чужим» словом у творі; забезпечити впізнаваність «чужого» слова як «чужого» на цільовому інтертекстуальному полі, що має привести до виникнення в читача асоціативних вібрацій і складатиме основу для генерування смислів.

Широкое застосування теорії інтертекстуальності різними філологічними дисциплінами і різними методами гуманітарного аналізу спричинило розмитість основних понять, що функціонують як

мовні механізми інтертекстуальності (цитати, ремінісценції, алюзії), а також понять, що з ними корелюються (чуже слово, прецедентний текст). У своїй роботі, керуючись принципом доцільності застосування цих термінів як інструментарію перекладознавства, Л. Грек зробила спробу їх уніфікації.

Дослідниця як основну структурну одиницю інтертекстуальності розглядає цитату, за якою закріплює статус родового поняття. В такому розумінні цитата включає в себе власне *цитату* – точне відтворення будь-якого фрагмента чужого тексту, *алюзію* – натяк на історичну подію, побутовий або літературний факт, що мають бути відомими читачу, та *ремінісценцію* – не буквально відтворення, несвідоме або свідоме, чужих структур, слів, що наводять на спогад про інший твір. Отже, цитата виступає синонімічним поняттям до поняття «чуже слово» і є мовним механізмом апеляції до корпусу прецедентних текстів, які, слідом за А. Кремневою, розуміємо як набір текстових структур, що зберігаються в довгочасній пам'яті письменника та / або читача і використовуються ними для породження та інтерпретації нових смислів [3].

Питання відтворення інтертекстуальності в перекладі найбільш повно розглянуте в роботах П. Торопа і Г. Денисової. Модель передачі інтертекстуальних елементів П. Торопа має високотеоретичний характер і навряд чи може бути плідотно використана на практиці. Концепція Г. Денисової має більшу практичну спрямованість і включає комплексний аналіз функціонування інтертекстуальних зв'язків у перекладі, проте широке розуміння дослідницею інтертекстуальності, яка включає власне інтертекстуальність, що створює конструкції «текст у тексті», паратекстуальність, метатекстуальність, гіпертекстуальність та архітекстуальність, дозволяє лише окреслити перекладацькі підходи і зробити узагальнені висновки.

Основою прийому одомашнення щодо інтертекстуальних одиниць є заміна інтертекстуальної одиниці функціональним аналогом культури-реципієнта. Так, М. Царинник та М. Горбань передають назву вірша в оповіданні С.Кас'янової «Авітодрузін» як «Tom Thumb». Пор.: «Дети. Сегодня мы будем учить стих Некрасова «**Мужичок с ноготок**». Хором. «Нет, дети. «Однажды в студеную зимнюю пору...»– «Children. Today we are going to learn Nekrasov's poem «**Tom Thumb**». All together now: «Once upon a cold winter day...».

Приємом очуження щодо інтертекстуальних одиниць полягає у дослівному перекладі інтертекстуальної одиниці та супроводженні її коментарем. Зокрема, у «Перверзії» Ю. Андруховича М. Найдан відтворює лексичний матеріал Шевченкової цитати і вказує її джерело.

Порівн.: «**Я свою н'ю, а не кров людськую**, - процитував у відповідь Перфецький, можливо, й не зовсім доречно.» – «**But not human blood,**» *Perfetsky quoted in answer, perhaps not entirely appropriately.* (Коментар перекладача: «From Shevchenko's poem «The Dream») [4].

Висновки... З точки зору перекладацьких підходів цитати з національних літератур доцільно згрупувати таким чином: 1) цитати з творчості «сильних» або «хрестоматійних» авторів; 2) цитати з творчості менш знайомих авторів. Цитати з творчості «сильних» авторів розраховані на масового читача і спрацьовують як «готові блоки», що миттєво впізнаються. Цитати з творчості менш знайомих авторів спрямовані на «втаємниченого» читача, читача-поціновувача, потребують більших зусиль в їх розшифруванні, але й дарують більшу «радість відкриття». Розгляд текстів у контексті інтертекстуальності сприяє об'єктивному опануванню текстом, дає можливість зрозуміти і літературний процес, і складне взаємне переплетіння на різних рівнях.

Інтертекстуальність має передбачати та враховувати психологію творчості. Кожний митець – це неповторна особистість, яка творить за велінням душі, совісті, ментальності. Інтертекстуальність – категорія всеохоплююча та різнобічна, вона дає уявлення про розвиток літератури, про інтерференцію текстів, про формування своєрідних талантів, самобутніх митців. Інтертекстуальність вимагає від дослідника щоденного поглиблення знань, повсякчасного розширення власного словника, але дає йому за це насолоду від тексту.

Список використаних джерел і літератури:

1. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика / пер. с фр. Г. Косикова и др.; сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. Косикова. Москва.: Прогресс, 1989. 615 с.
2. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики. Київ: Академія, 2004. 344 с.
3. Бахтин М. М. Слово в романе. *Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет.* Москва : Худож. лит. 1975. С. 72-133.
4. Грек Л.В. Інтертекстуальність роману Дж. Джойса «Улісс» як перекладознава проблема. *Мандрівець: Видання Національного університету «Києво-Могилянська академія».* 2002. № 6 (41). С. 29-32.
5. Грек Л. В. Інтертекстуальність як проблема перекладу (на матеріалі англомовних перекладів української постмодерністської прози): автореф. дис... канд. філол. наук: 11.02.16 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2006. 18 с.
6. Єщенко Т.А. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2009 . С. 182-187.
7. Камянець А.Б., Некряч Т.Є. Інтертекстуальна іронія і переклад / А.Б.Камянець, Т.Є. Некряч. Монографія. Київ: Видавець Карпенко В.М., 2010 р. –176 с.
8. Кристева Ю. Бахтин, слово, диалог, роман / Ю. Кристева ; [пер. с фр. Г.К.

Косикова] // Весник Моск. ун-та. Сер. 9: Филология. 1995. № 1. С. 97–124.

9. Кузьмина Н.А. Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка / Н.А. Кузьмина // Екатеринбург; Омск, 1999.

10. Літературознавчий словник - довідник / Р.Т.Гром'як, Ю.І.Ковалів та ін. Київ: ВЦ «Академія», 1997. 752 с.

11. Пьеге-Гро Н. Введение в теорию интертекстуальности / Н. Пьеге-Гро; Общ. ред. Г. К. Косикова; пер. с фр. Г. К. Косикова, Ю. В. Лукасик, Б. П. Нарумова. Москва: Изд-во ЛКИ, 2007. 240 с.

12. Daniela Caselli. Intertextuality in the Fiction and Criticism. – MUP2005. URL: <http://en.wikipedia.org/wiki/Intertextuality> (дата звернення: 15.09.2017)

13. Kristeva Julia. Desire in Language: a Semiotic Approach to Literature and Art. – N.Y.: Columbia University Press, 1980. URL: <http://en.wikipedia.org/wiki/Intertextuality> (дата звернення: 15.09.2017)

References:

1. Bart R. Izbrannye raboty: Semiotyka. Poetyka / R. Bart; [per. sfr. G. Kosikova I dr.; sost., obshch. red. i vstup. st. G. Kosikova]. – Moscow: Progres, 1989. – 615 s.

2. Batsevych F. S. Osnovy komunikativnoii lingvistyky / F.S. Batsevych. – Kyiv: Akademiya, 2004. – 344 s.

3. Bahtin M. M. Slovo v romane / M. M. Bahtin // Voprosy literatury i estetiki. Issledovaniya raznykh let. – Moscow: Hudozh. lit. – 1975. – S. 72-133.

4. Grek L.V. Intertekstualnist romanu Dzh. Dzhoysa «Uliss» yak perekladoznavcha problema // Mandrivets: Vydannia Natsionalnogo universitetu «Kyevo-Mogilyanska akademiya». – 2002. – № 6 (41). – S. 29-32.

5. Grek L. V. Intertekstualnist yak problema perekladu (na materialii angломovnykh perekladiv ukraïniskoi postmodernistskoi prozi): Avtoref. dis... kand. filol. nauk: 11.02.16 / Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka. – Kyiv, 2006. – 18s.

6. Eschenko T.A. Lingvistichnyi analiz tekstu : navch. posib. / T.A.Eschenko. – Kyiv : VTs «Akademiya», 2009. – S. 182-187.

7. Kamyanets A.B., Nekryach T.E. Intertekstualna Ironiya i pereklad / A.B.Kamyanets, T.E. Nekryach. Monografiya. Kyiv: Vydavets Karpenko V.M., 2010 r. –176 s.

8. Kristeva Yu. Bahtin, slovo, dialog, roman / Yu. Kristeva; [per. s fr. G.K. Kosikova] // Vesnik Mosk. un-ta. – Ser. 9: Filo- logiya. –1995. – № 1. – S. 97–124.

9. Kuzmina N.A. Intertekst i ego rol v protsessah evolyutsii poeticheskogo yazyka / N.A. Kuzmina // Ekaterinburg - Omsk 1999.

10. Literaturoznavchiiy slovník - dovidnik / R.T.Grom'jak, Yu.I.Kovaliv ta in. – Kyiv : VTs «Akademiya», 1997. - 752 s.

11. Pege-Gro N. Vvedenie v teoriyu intertekstualnosti / N. Pege-Gro; Obsch. red. G. K. Kosikova; per. s fr. G. K. Kosikova, Yu. V. Lukasik, B. P. Narumova. – Moscow : Izd-vo LKI, 2007. – 240 c.

12. Daniela Caselli. Intertextuality in the Fiction and Criticism. – MUP2005. – Режим доступу : <http://en.wikipedia.org/wiki/Intertextuality>.

13. Kristeva Julia. Desire in Language: a Semiotic Approach to Literature and Art. – N.Y. : Columbia University Press, 1980. – Режим доступу : <http://en.wikipedia.org/wiki/Intertextuality>

Summary
Liudmyla Melnyk
Intertextuality and Translation

This article represents a brief theoretical overview on the definition of «intertextuality». The paper deals with the terms intertext and intertextuality. Special attention has been paid to the formation of intertextual ties of «text in text» and «text within texts» types. The approaches to the definition of the category of intertextuality are suggested. Intertextuality is defined as interspersing a text with other texts in the form of quotations, allusions and reminiscences. The original essence of the term «intertextuality», introduced into linguistic usage by poststructuralist Julia Kristeva as the synthesis of structural semiotics and plurality of meanings in every belles-lettres text, is considered. An emphasis is laid on the elucidation of the conventionally used in linguistics terms, for the nomination of which the term «intertextuality» is applied for the modish purpose. The relevance of the given research is caused by the general tendency of combined researches in linguistics that foresee analysis of the whole body of external and internal connections of a text of fiction and means of their realization in the explicitly intertextual process of functioning of the text. The aim of the paper is an attempt to define basic regulation for the linguistic theory of intertextuality, which preconditions scientific novelty the paper.

Key words: *definition «intertextuality», intertext, translation, stylistics, allusion, quotation.*

Дата надходження статті: «13» жовтня 2017 р.

Дата прийняття до друку: «26» жовтня 2017 р.

УДК 811.112.2'42

ТЕТЯНА ПЕШКОВА

*кандидат філологічних наук, доцент
(м.Хмельницький)*

**Когерентність комунікативних пропозицій
у німецькомовному дискурсі**

У статті аналізуються категорії когерентності та дискретності німецькомовного дискурсу. Розкрито визначення різним видам пропозицій та їх співвідношенням. Аналізуються причинно-наслідкові зв'язки у логічно-семантичних відношеннях, характеризуються відношення іллокуцій, їх вплив на сприйняття тексту та реалізацію комунікативної мети.

Ключові слова: *когерентність, пропозиція, іллокуція, дискретність*

Постановка проблеми у загальному вигляді... Поняття пропозиції прийшло в лінгвістику з логіко-філософських досліджень, зокрема з